

En toen ...

Schepenroof

Koen Koch

Op 4 maart 1918 demonstreerden in verschillende steden op initiatief van SDAP en NVV tezamen zo'n honderdduizend mensen tegen het voedseldistributiebeleid van de regering. Nu de oorlog zo lang duurde begon er - door stagnerende aanvoer, ontoereikende distributie en felle prijsstijgingen - gebrek aan voedsel, kleding en schoeisel bij de arbeidende bevolking te ontstaan. Dat was des te schrijnender omdat welgestelden en vooral ook oorlogswinstmakers hun rijkdom royaal etaleerden. Hier en daar werd gestaakt. Soms waren er voedseloproeren, zoals in de zomer van 1917 in Amsterdam, waarbij vijf doden vielen.

De voedselsituatie werd extra precair toen de Verenigde Staten in april 1917 aan de oorlog tegen de Centralen gingen deelnemen. In juli verbood de Amerikaanse regering de uitvoer van graan, veevoer en kunstmest, en in oktober zelfs de levering van bunkerkolen aan Nederlandse schepen, die dus noodgedwongen in Amerikaanse havens moes-

Wilhelmina inspecteert de troepen.

ten blijven liggen. Het leidde tot een woedende open brief van Van Aalst, destijds president-directeur van de Nederlandsche Handelsmaatschappij, aan president Wilson: 'Gij drijft een klein land, door een wrede stelsel van uit-hongering en ellende, tot een staat van verslagenheid'.

Het ging de Amerikanen er voor alles om de hele Nederlandse handelsvloot te kunnen gebruiken voor het vervoer van soldaten en oorlogsmaterieel naar Europa. Het vasthouden van de Nederlandse schepen in Amerikaanse havens was daartoe een pressiemiddel. Eind 1917, begin 1918 was de oorlogssituatie

bijzonder dramatisch geworden. Voor beide partijen was het erop of eronder. Door de vrede van Brest-Litowsk, waarbij Rusland het geallieerde kamp verliet, kon Duitsland tienduizenden soldaten extra naar het westelijk front sturen, terwijl de Engelsen en Fransen aan het eind van hun reserves waren. Het evenwicht kon slechts hersteld worden door maandelijks zo'n kwart miljoen Amerikaanse soldaten aan te voeren. In december 1917 had de Engelse premier Lloyd George al verklaard dat alleen door gebrek aan scheepsruimte de overwinning de geallieerden kon ontgaan. De Nederlandse handelsvloot was daar-

door van doorslaggevende betekenis geworden. In ruil voor het gebruik van die vloot waren de geallieerden bereid Nederland 400 000 ton broodgraan te leveren, een aanbod dat Nederland alleen kon accepteren wanneer Duitsland met deze regeling instemde. Anders zou immers de Nederlandse neutraliteit geschonden worden. Het spreekt vanzelf dat de onderhandelingen met de geallieerden en de Duitsers maanden voort-sleepten.

In maart 1918 bereikte de zaak een dramatische climax waarbij de binnenlandse en internationale ontwikkelingen samenvloeiden. Vanaf 28 februari debatteerde de Tweede Kamer over het voedselbeleid van de regering. De verantwoordelijke minister Posthuma kreeg niet alleen van de oppositie zware kritiek te verduren. Nog pijnlijker was het dat een conflict in het kabinet zelf openlijk werd uitgevochten. Treub, de minister van Financiën, verzette zich heftig tegen de extra 250 miljoen gulden die zijn collega Posthuma voor de voedselvoorziening ter beschikking wilde stellen. Niet zo zeer vanwege de begrotingsoverschrijding, maar omdat Treub meende dat de organisatie van de voedseldistributie zo gebrekkig was dat extra geld op zich geen soelaas zou bie-

den. Ondertussen voerden de geallieerden de druk steeds verder op. Op 7 maart eisten ze dat de Nederlandse regering toestond dat onze schepen ook in het oorlogsgebied zouden gaan varen. Zelfs die eis aanvaardde de regering, op voorwaarde dat de schepen geen troepen en oorlogsmaterieel zouden vervoeren en niet bewapend zouden worden. Op 19 maart lichtte Loudon, de minister van buitenlandse zaken, het parlement hierover in. Diepe ontsteltenis, woede en verbittering alom. De sociaaldemocratische leider Troelstra erkende 'dat bukken voor dwang het lot is van de kleine, zwakke neutrale naties in deze wereldoorlog', maar hij vroeg zich af of de regering hier niet te ver was gegaan en de neutraliteit in gevaar had gebracht door in feite de zijde van de geallieerden te kiezen. De regering pareerde alle kritiek door erop te wijzen dat we nu eenmaal brood nodig hadden.

Voor de Amerikanen was het Nederlandse aanbod natuurlijk onaanvaardbaar. Hen ging het immers precies om het vervoer van soldaten en hun uitrusting. Op 20 maart liet president Wilson de Nederlandse schepen, 90 in totaal, in beslag nemen, de Britten volgden met de requisitie van 45 schepen.

Het nieuws bereikte Nederland op 21 maart, precies de dag waarop de Duitsers hun aanvankelijk succesvolle slot-offensief aan het westelijk front begonnen, en sloeg in als een bom. Koningin Wilhelmina sprak, diep in haar Oranjetrots gekrenkt, bitter over de Amerikaanse schepenroof. In het kabinet werd koortsachtig gedebatteerd over de te volgen politiek. Door met name Treub werden premier Cort van der Linden en andere ministers ervan overtuigd dat wij slechts een krachtig protest konden laten horen. Een ultimatum aan de Amerikanen om de requisitie ongedaan te maken zou er slechts toe leiden dat we aan de zijde van Duitsland in oorlog zouden raken. Cees Smit, de toonaangevende historicus van dit tijdvak, beschrijft in zijn 'Tien studiën betreffende Nederland in de Eerste Wereldoorlog' (p.142-144) hoe moeilijk het was om Wilhelmina van de juistheid van dit standpunt te overtuigen. Zij wilde vasthouden aan het ultimatum aan de VS dat ons land aan de zijde van Duitsland in de oorlog zou brengen. Waarschijnlijk heeft slechts het dreigement van Cort van der Linden dat het hele kabinet zou aftreden wanneer zij voet bij stuk zou houden, haar tot toegeven gedwongen. Pikant genoeg ove-

rigens vermeldt Fasseur, biograaf van Wilhelmina, niets over deze episode.

Treub schrijft in zijn 'Herinneringen en overpeinzingen' (p. 368): 'Ik heb steeds den indruk gehad, dat men niet voldoende heeft beseft, welk een erkentelijkheid het volk aan het Kabinet-Cort van der Linden schuldig is, dat het in die moeilijke dagen zich niet door zijn verantwoordiging heeft laten verleiden tot het doen van onberaden stappen'. Voor de staatsrechtelijke fijnproever zegt dit genoeg. Het kabinet, dat wil zeggen de ministers zonder het staatshoofd, niet de regering, ministers plus het staatshoofd, heeft Nederland behoeft voor die onberaden stappen. Als het aan de koningin had gelegen, waren we werkelijk in een diepe crisis gestort: zonder kabinet in oorlog met de geallieerden terwijl de bevolking hongerde. Wilhelmina heeft Treub nooit zijn oppositie vergeven, zoals Ernst Heldring in zijn Herinneringen en dagboek schrijft. Zelfs bij zijn afscheid als minister heeft ze hem in plaats van te danken hierover nog verwijten gemaakt. Treub zou daarop geantwoord hebben 'dat haar beste vrienden niet altijd zij waren die haar overeenkomsten haar inzichten raad gaven'. Een antwoord om in te lijsten.

... wilde Wilhelmina oorlog met de geallieerden